

Таїсія Іванівна Грицишина,
науковий співробітник
відділу діагностики обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 376-056.5:375.2

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті представлені напрямлення краєведо-туристическої діяльності, основною метою якою є розробка життєвої позиції дитини «Я в світі», формування елементарної життєвої компетентності.

Важливо не тільки те, що і наскільки добре знає дитина, а й те, чи може вона діяти відповідно до отриманих знань, досвідом, експериментувати, адекватно реагувати в незнайомій обстановці.

Ключові слова: краєведо-туристическа діяльність, внутрішній потенціал, життєва позиція, життєва компетентність.

In country lore and tourist activities knowledge and skills are esteemed not as the purpose but only the means of personality developing, discovering and using person's internal potential.

Not only what and how good a child knows is important but his/her ability to act using obtained knowledge, experience, to experiment, behave himself/herself adequately in usual life circumstances. The main goal is to develop a certain vital stand for children, their elementary vital competence.

Key words: knowledge, skills, local lore, tourist activity, internal potential, vital position, vital competence.

Кожний період дитинства – це своєрідна епоха в житті людини з притаманними їй неповторними можливостями. З переходом на новий віковий ступінь нові внутрішні передумови психічного розвитку не лише «надбудовуються» над попередніми, але й витісняють їх. Суттєві зміни у цьому відбуваються у період дошкільного дитинства, що характеризується як період функціонального визрівання нервових структур і початок становлення особистості.

Емоційна чутливість дошкільника сприятлива для розвитку моральних почуттів (О. Запорожець), у старшому дошкільному віці виникають новоутворення у вигляді усвідомлених мотивів, здатних підкоряти безпосередні потяги (О. Леонт'єв), а також етичні інстанції (Л. Виготський, Д. Ельконін), що робить дошкільний вік сенситивним для розвитку основ особистості. Надзвичайна чутливість до образних вражень, багатство уяви, що проявляється у творчій грі, й невтомна допитливість (Г. О. Люблінська) відіграють важливу роль у становленні здібностей та обдарованості дошкільника [4].

Першим суспільним середовищем для дитини є дошкільний заклад, основне призначення якого – соціальна адаптація до умов життя у товаристві незнайомих дітей і дорослих, виховання ціннісного ставлення до оточуючого середовища, природи, людей, себе. Ці чотири сфери життєдіяльності характеризують специфіку дошкільного дитинства і забезпечують гармонію між фізичним, емоційним, моральним, вольовим, соціальним та інтелектуальним розвитком дитини.

Результати анкетування батьків, учителів дошкільних навчальних закладів свідчать, що гармонійність у розвитку різних сторін психіки обдарованої дитини є відносною рідкістю. Частіше можна зіткнутися з нерівномірністю, однобічністю розвитку, що зберігається упродовж життя, поглиблюється, часто породжуючи низку психологічних проблем.

Завдання, що стоїть перед учителями – «озброїти» дитину не стільки системою галузевих знань, скільки наукою життя. Дошкільник – особа активна, тому йдеться, насамперед, про розвиток елементарної життєвої компетентності (О. Л. Кононко) через збагачення досвіду

дитини, вдосконалення вміння спілкуватися з незнайомими людьми у новому оточенні, гармонійно входити в нього, вдаватися до асоціативних зв'язків, користуватися наявним досвідом, експериментувати, адекватно поводитися в незвичних життєвих обставинах.

У перекладі з латинської мови «компетентність» означає «домагатися», «відповідати», «підходити». Говорячи про відповідну вікову життєву компетентність дошкільника, ми не маємо на увазі лише знання з різних сфер життя, адже цього недостатньо. Компетентність означає належну поінформованість у широких життєвих проблемах, а й відповідну поведінку, що ґрунтується на знаннях і життєвому досвіді.

Компетентність також містить вимоги до здатності проявляти самостійність (інтелектуальну й поведінкову), ініціативу, творчість, незалежність, елементарну критичність, оптимізм при зіткненні з труднощами, наполегливість, уміння доводити розпочате до кінця, брати на себе відповідальність за помилки [1].

Формування оптимальної для дошкільного віку міри життєвої компетентності передбачає вироблення двох основних компонентів:

1. Технологічного, спрямованого на оволодіння дитини життєво важливими знаннями, вміннями і навичками, потрібними в різних сферах життєдіяльності.

2. Особистісного, що визначається комплексом базових якостей, необхідних дитині для повноцінного зростання, актуалізації власних потреб, намірів, прагнень, бажань, мрій, обдарувань.

Йдеться про забезпечення особистості у перші роки життя своєрідним мінімальним освітнім ядром, рівень засвоєння якого відображено в якісно-кількісних показниках її діяльності та поведінки [3].

У вирішенні цього завдання можуть бути використані потенційні можливості краєзнавчо-туристичної діяльності, що створює умови для кращого сприйняття дитиною себе, навколишньої природи і суспільних явищ (рис 1). Але так склалося, що для дитини-дошкільника поняття «краєзнавство», «туризм» вважаються надто складними. Але ж дошкільник тим і займається, що вивчає рідний край. Упродовж всього дошкільного дитинства батьки і вихователі ознайомлюють дитину з оточуючим середовищем, явищами суспільного життя системно, в широкому аспекті. Це і є краєзнавство [1].

Ми виходимо з того, що дитячий туризм – це здоров'я дітей, їхній фізичний гарт, рухова активність, а також захоплюючий вид активного відпочинку. Краєзнавство – це живе пізнання навколишнього світу, поглиблене ознайомлення з близьким природним і соціальним середовищем, метою якого є пробудження у дітей ціннісного ставлення до природи, людей, минулого та сьогодення. На нашу думку, ця діяльність і є особливим типом розвивального гармонійного середовища, що забезпечує свободу й активність маленької дитини, максимально задовольняє її потреби та інтереси, сприяє формуванню духовних цінностей та громадянських почуттів.

Багатий, цікавий у нашій діяльності розділ «Природа і ми». Для нас головне – не лише ознайомити

дітей з природою рідного краю, а й навчити їх не бути байдужими до негараздів у природі. Під час подорожей діти вчаться допомагати живому у природі, помічати і спостерігати зміни, сприймати та відчувати музику природи, розповідати про побачене, ділитися враженнями. Згодом у дітей формується вміння самостійно спостерігати, здатність аналізувати й узагальнювати, встановлювати взаємозв'язки та залежності в природі. Ми вчимо дітей бережливо ставитися до природи, правил природокористування, що є одним із складових понять «культури туризму», тому природоохоронне, екологічне виховання маленьких туристів і посильна участь їх у збереженні, охороні та раціональному використанні природних багатств рідного краю займає в нашій діяльності важливе місце.

У процесі діяльності в нас склалися певні традиції поведінки на природі, які ми ніколи не порушуємо, а саме: ти прийшов у гості до природи, не роби нічого, що ти вважав би непристойним робити в гостях; після нас чистіше, ніж до нас; смітили не ми – приберемо ми; добрим людям завжди легше й радісніше жити. Разом з дітьми ми вивчаємо відомі екологічні знаки, створюємо нові, висловлюємо природі компліменти. Таким чином, ми формуємо елементарний природоохоронний світогляд, коли діти починають відчувати відповідальність за те, що відбувається у довкіллі.

Для ознайомлення з природою Космосу ми використовуємо географічні атласи, дитячі енциклопедії, моделі, схеми, малюнки, мапи, збагачуючи уявлення дітей про Космос як простір, в якому живе планета Земля, про інші планети та зірки, про Сонце й Місяць. Пояснюємо як Сонце, Земля й Місяць рухаються у Всесвіті, змінюються пори року, чому бувають день та ніч, залежність змін у природі від обертання Землі навколо Сонця. Ознайомлюючи дітей з глобусом, вивчаючи планету Земля, ми формуємо у вихованців уявлення про водний простір та сушу, континенти, океани й моря, рослинний і тваринний світ Землі, життя морів та океанів. Ознайомлюємо дітей з поняттям «обрій», де знаходиться північ, де південь, південний і північний полюси і, природно, переходимо до ознайомлення дітей зі сторонами обрію та користуванням компасом.

Роботу з розділу «Вивчаємо історію» ми починаємо з найближчого і найдорожчого для дитини – з родини, дізнаємось більше про кожну сім'ю вихованців. Діти розповідають, які старовинні імена були в родині, чим знамениті їхні родичі, про трудову та військову славу, домашні традиції, обов'язки в сім'ї, родинне житло, малюють за допомогою батьків родинне дерево. Дитинство починається з любові до рідних, тому на перший план ставимо виховання любові до батька, матері, братів, сестер, дідусів, бабусь та інших членів сім'ї.

Підрозділ «Мій дитячий садок» – одна з доступних тем краєзнавчої діяльності. Тут допомагає почуття особистої приналежності, тому все, що пов'язано з дошкільним навчальним закладом, стає близьким і доступним для дитини. Починаємо з історії виникнення дошкільного закладу. Під час ознайомлення використовуємо

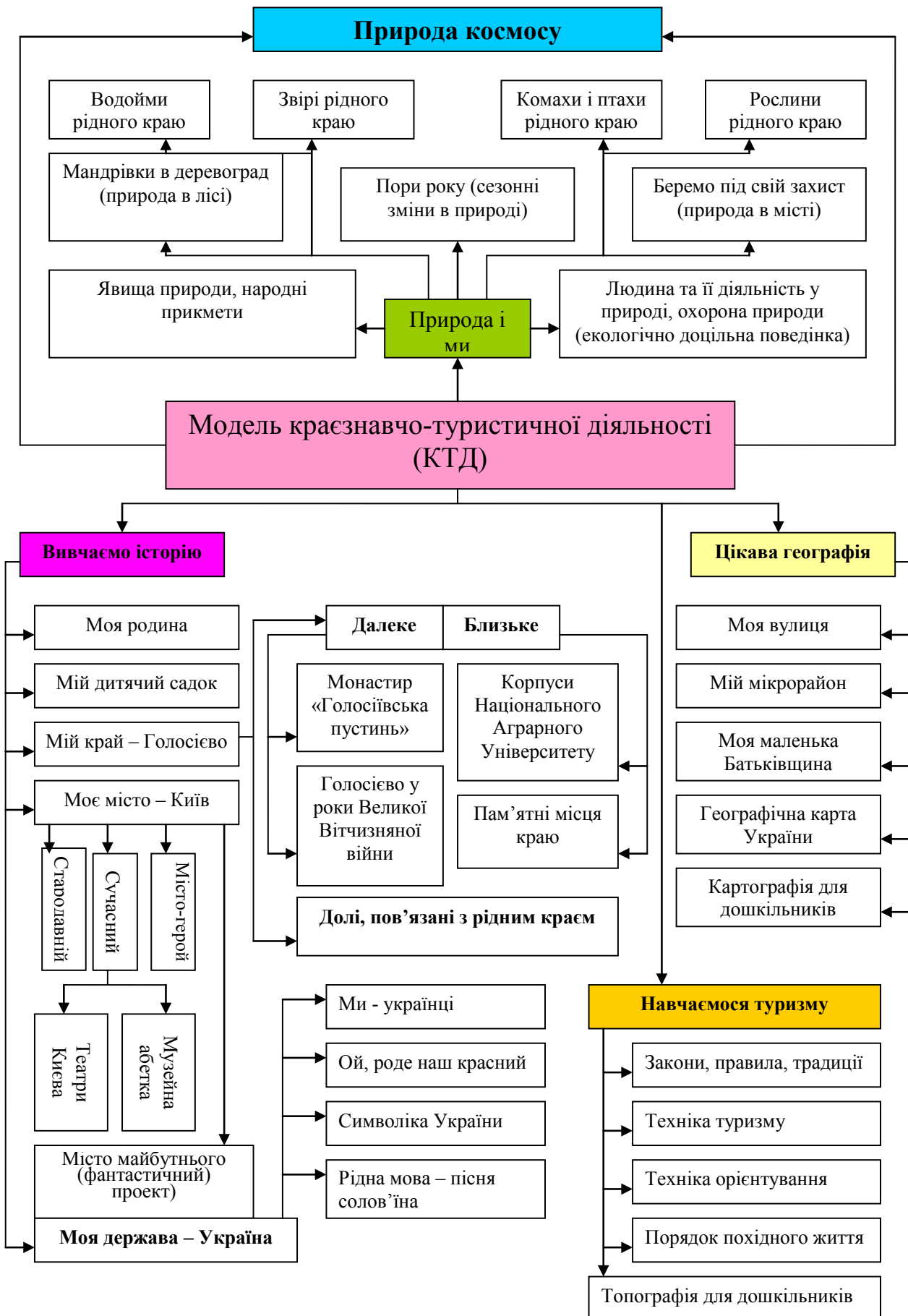

Рис.1. Модель краєзнавчо-туристської діяльності з дітьми дошкільного віку

листівки та фотографії різних років, виготовляємо альбом, організуємо зустрічі з колишніми працівниками дошкільного навчального закладу та старожилами мікрорайону. Цікаво та жваво проходять з дітьми бесіди з таких тем: «Що подобається, що не подобається тобі в садочку?», «Що більше запам'яталося тобі з життя садочка?», «Яким би ти хотів бачити свій дитячий садок?», «Мій друг», «Хто з дітей подобається тобі у групі, хто – ні і чому?» та ін. Уважно працівники колективу підходять до обговорення з дітьми теми «Твій улюблений вихователь», коли кожний працівник має можливість очима дітей подивитися на себе, отримати зворотний зв'язок, зробити висновки.

«Мій край – Голосієво» – це оглядові та тематичні екскурсії на суспільні об'єкти, до пам'ятників, архітектурних споруд, на будівництво, до сучасних будівель, пам'ятників історії та культури краю, пам'ятних місць. Ми розробили 28 маршрутів у найближчому оточенні дошкільного закладу для ознайомлення з різними об'єктами, відвідуємо з дітьми музеї, організуємо зустрічі з видатними людьми краю, що надає невичерпних можливостей для краєзнавчо-туристичної діяльності.

Ознайомлювати дітей з рідним містом і його історією починаємо з розглядання альбомів, листівок, буклетів, репродукцій, слайдів, відеофільмів про Київ. Під час таких занять діти розповідають, де вони були з батьками, що їм більше сподобалося, запам'яталося. Розповідаємо про сучасний Київ, про те, що він є культурним і промисловим центром. Ознайомлюємо з пам'ятками архітектури і сучасного будівництва, пояснюємо, що Київ є столицею України, розглядаємо емблему міста. Одночасно подаємо відомості про стародавній Київ, починаючи з легенди про Київ.

У доступній формі розповідаємо дітям про історію України, походження українського народу, ознайомлюємо з основними історичними подіями та фактами: про історичних осіб княжого роду часів Київської Русі, славну добу козаччини, Велику Вітчизняну війну. Відвідуємо музей, пам'ятник Слави та Вічний вогонь, Пам'ятний камінь оборони на вулиці генерала О. Родимцева, військовий дзот на території лісу, розповідаємо про захисників Вітчизни, іменами яких названі вулиці мікрорайону (вулиці Героїв Оборони, полковника С. Потехіна, генерала О. Родимцева).

Вивчаючи географічні особливості нашої місцевості, ознайомлюємо дітей з компонентами ландшафту: розглядаємо особливості рельєфу (пагорби, схили, яри, рівнини, водойми), вчимо їх характеризувати, звертаємо увагу на ґрунти, збираємо «цікаві камінчики», вивчаємо їх. Визначаємо поширені рослини і тварини нашої місцевості, ведемо «Записнички подорожей». Вчимо дітей визначати погоду за її елементами: температурою повітря, вітром, хмарністю, опадами, ведемо календар погоди. Декілька дітей разом з батьками започаткували індивідуальні фенологічні спостереження за сезонними змінами в житті рослин та ілюструють зміни за допомогою малюнків, замальовок, фотографій. Ця діяльність спрямована на формування у дітей краєзнавчих навичок та вмінь.

Значну увагу надаємо формуванню картографічних уявлень у дітей, ознайомлюючи з такими поняттями, як «вулиця», «мікрорайон», «місто», «село», «країна». Не обмежуючись першими уявленнями про довкілля, ми організуємо спеціальні заняття з розділу «Цікава географія». Основна мета цієї діяльності полягає в тому, щоб знайти оптимальні шляхи формування у дітей елементарних географічних уявлень про розташування земних об'єктів, що за розмірами не можуть сприйматися дітьми, навчити їх узагальнюючим способам орієнтування в оточенні дошкільного закладу, та на аркуші паперу, за допомогою плану як наочної моделі місцевості. Розуміння та засвоєння дітьми просторових характеристик географічних об'єктів та їх співвідношення (вулиця – частина мікрорайону, район – частина міста, місто – частина країни) є центральним моментом формування у дітей географічних понять, що стануть основою знань про рідний край.

Більш цікавим для дітей блоком краєзнавчо-туристичної діяльності є блок «Навчаємося туризму». Важливої уваги надаємо засвоєнню дітьми технічних прийомів руху (техніки туризму), прийомів страхівки та самострахівки, що досягається виконанням спеціальних вправ: удосконалення прийомів подолання невисоких перешкод, пересування крутими стежками, схилами і підйомами з вибором раціональної техніки ходьби, подолання чагарників тощо.

У процесі ознайомлення дітей з рідним краєм ми застосовуємо такі форми туристичної діяльності: переходи, прогулянки-походи, екскурсії, цільові прогулянки та походи вихідного дня. Переходи поділяються на пішохідні, лижні, велосипедні. Вони мають тренувальний характер, спрямовані на вдосконалення рухових навичок, розвиток фізичних якостей, оволодіння туристичними навичками та вміннями.

Прогулянки-походи мають пізнавальний характер. Вони проводяться для ознайомлення з новими маршрутами, їх особливостями, для закріплення знань про довкілля, знайомства з суспільними об'єктами, збагачення новими враженнями, організації суспільно корисної праці (розвішування годівниць, огорожа мурашників, збирання насіння, природного матеріалу тощо). На відміну від переходів, вони проводяться в повільному темпі з численними зупинками для спостережень, на недалекі маршрути, за певними сценаріями: «Пожежники», «Спортсмени», «Козаки-січовики», «В гості до Лісовичка», з відповідним добором фізичних вправ та рухових завдань.

Екскурсії – основна форма краєзнавчої діяльності, ми їх проводимо за різною тематикою: історичні, географічні, військово-історичні, виробничі, природознавчі, архітектурні, музейні тощо. Зміст екскурсії визначається темою та вибором об'єктів. Об'єкт – це основа екскурсії, тому вихователь заздалегідь окреслює коло питань, які потрібно послідовно висвітлити під час екскурсії, визначає об'єкти показу.

Цільові прогулянки – це тривалі спостереження в природі, під час них планується засвоєння значно

ширшого матеріалу, ніж під час спостережень на прогулянках-походах. Вони проводяться, коли у природі відбуваються помітні зміни.

Походи вихідного дня проводимо з метою закріплення й удосконалення туристичних навичок та вмінь. У таких походах активно участь беруть батьки.

Важливо засвоїти техніку орієнтування. Орієнтуватися дітям на місцевості означає розбиратися у навколишньому оточенні, вміти визначати своє положення стосовно місцевих предметів і об'єктів, сторін обрію, а згодом і за мапою. Під час прогулянок-походів ми розповідаємо дітям як дорослі орієнтуються та обирають дорогу, звертаємо увагу на стежки, систему просік, струмки, їх розташування щодо сторін обрію, заохочуючи дітей до постійного самоорієнтування під час руху. Пізніше пропонуємо дітям завдання на визначення напрямку, відстані до об'єкта у кроках, місця знаходження об'єкта, визначення орієнтирів. Згодом діти описують місцевість, розташовану за озером, горою, дорогою, на півночі, півдні тощо.

У результаті наших спостережень можемо зробити висновок, що загальною характеристикою і структурним компонентом творчого потенціалу дитини дошкільного віку є пізнавальні потреби, що становлять психологічну основу пізнавальної мотивації. Домінуюча у творчій дитини пізнавальна мотивація виражається у формі дослідницької діяльності, пошукової активності, високій вибірковості дитини у процесі дослідження нового, надання переваги тим чи іншим кольорам, звукам, формам та у виявленні нового у звичайному та знайомому.

Обдарованих дошкільників відрізняє високий рівень допитливості та дослідницька активність. Розширюється дослідницький діапазон, розвиток здійснюється як пошук відповідей на власні питання, що визначається вибірковістю творчого наочіння дитини. З цього етапу основним компонентом розвитку творчих здібностей стає проблемність. Вона забезпечує постійну відкритість дитини новому, виражається у пошуку невідповідностей і суперечностей, у власній постановці нових питань і проблем. Кожна невдача породжує пізнавальну проблему, викликає дослідницьку активність і забезпечує можливість переходу до вищого етапу в розвитку творчих здібностей.

Отже, розвиток дитини залежить від того, як її виховують, як організоване виховання й навчання, в якому оточенні вона росте: монотонному, одноманітному, стандартному, різноманітному, насиченому, неординарному тощо. Інакше кажучи, це середовище, організоване дорослими, сприяє або не сприяє її гармонійному розвитку.

Відомо, що рівень, якісна своєрідність і характер розвитку обдарованості – це завжди результат складної взаємодії спадковості (природних задатків) і соціокультурного середовища, опосередкованої діяльності дитини (ігрової, навчальної, трудової). При цьому особливій значущості набуває власна активність дитини, психологічні механізми саморозвитку особистості, що лежать в основі формування і реалізації індивідуального обдарування.

Розвивальні й виховні можливості краєзнавчо-туристичної діяльності (КТД) з дошкільниками є безмежними. КТД активізує особистісне становлення дитини в інтелектуальній, фізичній, моральній, емоційній, розумовій, поведінковій, комунікативній сферах; забезпечує інтенсивний розвиток пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, мислення, уяви, пам'яті; виховує спостережливість, а на її основі – допитливість, що є основою формування пізнавальної активності. Відображення вражень від прогулянок, походів та екскурсій у продуктивних видах діяльності сприяють виявленню схильностей та розвитку задатків та здібностей дошкільнят. КТД – це особистісно орієнтована модель педагогічного процесу, в якій увага зосереджена на дитині, яка повноцінно проживає сьогодні.

Обдарованість існує у постійному русі, в розвитку. Вона – своєрідний сад, який потрібно невинно обробляти. Так і творчий дар: він не терпить застою й самозадоволення. Він існує в динаміці, розвивається або згасає. У краєзнавчо-туристичній діяльності знання, вміння та навички розглядаються нами не як мета, а як засоби розвитку особистості, розгортання внутрішнього потенціалу. Для нас важливо не лише те, що і як знає дитина, а й те, чи здатна вона діяти відповідно до здобутих знань, користуватися набутим досвідом, експериментувати, адекватно поводитися в незвичних життєвих ситуаціях. Головна наша мета – формування певної життєвої позиції вихованців, розвиток їхньої елементарної життєвої компетентності.

Використані літературні джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / Бібліотечка журналу «Дошкільне виховання». – Київ.: – Ред. журн. «Дошк. вих.», 1999. – 55 с.
2. Грицишина Т. І. Маленькі туристи. Краєзнавство, туризм у дошкільному закладі [Текст] / Т. І. Грицишина. – К.: Вид. «Шкільний світ», 2004. – 128 с.
3. Демідієнко О. Я., Іонова О. М., Кузнєцова В. І. Основи краєзнавства [Текст] / О. Я. Демідієнко, О. М. Іонова, В. І. Кузнєцова. – Харків: «Світ дитинства», 1999. – 186 с.
4. Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010–2016 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_fullbill/1496
5. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О. Основи національного виховання [Текст] / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук. – К., 1993. – 68 с.
6. Маршицька В. В. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку: Автореф. дис. канд. пед. наук / В. В. Маршицька. – К., 2002.
7. Остапєц А. А., Алиєва Л. В., Абросимова Г. Н. Краєведо-туристская работа с дошкільниками [Текст] / А. А. Остапєц, Л. В. Алиєва, Г. Н. Абросимова. – М., 1995. – 85 с.
8. Тімець О. В. Краєзнавство і туризм [Текст] / О. В. Тімець. – К.: Знання, 1999. – 120 с.